

OSVÁTH ZSOLT

főlevéltáros

Semmelweis Egyetem Központi Levéltár

osvath.zsolt@semmelweis-univ.hu

RECTORII UNIVERSITĂȚII DIN CLUJ (1872–1919) A KOLOZSVÁRI TUDOMÁNYEGYETEM REKTORAI (1872–1919)

Szerkesztő Nagy Róbert-Miklós és Toth Szilárd
Presă Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2022, 479 lap

A kolozsvári magyar felsőoktatás születésének 150. évfordulója 2022-ben joggal tekinthető sikereket hozó kultúrdiplomáciai és egyetemtörténeti eseménynek. A két jogutód *universitas* székhelyén Kolozsvárott és Szegeden tudományos konferenciákkal, kiállításokkal és nem utolsósorban sokszínű tematikájú egyetemtörténeti kiadványok megjelentetésével¹ ünnepelték a jeles alkalmat. Ezen művek sorába illeszkedik a most bemutatandó, a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet két vezető oktatója: Nagy Róbert-Miklós és Toth Szilárd szerkesztette tudományos munka is.

Ami különlegessé teszi és elsődlegesen kiemelendő értékét adja a műnek, az, hogy egy bilingvis – magyar és román nyelvű – könyvet tart kezében az olvasó. A kétnyelvűség biztosítja, hogy a téma iránt érdeklődők és a kolozsvári felsőoktatás történetét kutató, esetleg magyarul nem tudó történészek is támaszkodhatnak rá kutatómunkájuk során.

A Kolozsvári Magyar Történeti Intézet² és a Kolozsvári Akadémiai Bizottság³ honlapjain közzétett egy-egy rövid ismertetést erről a műről. Így a leíró jellegű alapadatokat magam is e két helyről vettem át.

A Rectorii Universității din Cluj (1872–1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektorai (1872–1919) tudományos műfaját tekintve egyszerű archontológia és biográfia.

¹ Közülük két műről már jelent meg könyvismertetés. Vö. BEKE Ibolya, „A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II. rész: A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdésig, 1872–1921”, *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 14, 1–2. sz. (2023): 253–257. és BÍRÓ István, „A kolozsvári egyetem alapításának forrásai és sajtóvisszhangja (1868–1872)”, *Gerundium – Egyetemtörténeti Közlemények* 14, 1–2. sz. (2023): 258–261.

² <https://kmti.hiph.ubbcluj.ro/en/node/765>.

³ <https://kab.ro/hirek/hir/a-kolozsvari-tudomanyegyetem-rektorai-1872-1919-1459>. A hivatkozott híradás a következőt mondta: „Az olvasó, amint a cím is sejteti, egy kétnyelvű kötetet tarthat a kezében, ami növeli a mű célközönségét és értékét.”

Beérkezett: 2023. 08. 05.

Közlésre elfogadva: 2023. 09. 15.

Copyright GERUNDIUM

A Kolozsvári Tudományegyetem (1881-től a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem) 48 rektorának életrajzát, oktatói pályafutását, tudományos és közéleti munkásságát és rektori tevékenységét mutatja be. A olvasó egy történeti műhelymunkát vehet kézbe, a kötetet 15 szerző – közöttük a szerkesztők – jegyzi. Álljon itt valamennyiük neve: Antal Orsolya, Beke Ibolya, Bíró István, Csatári Gergő, Fodor János, Kápolnási Zsolt, Lukács József, Nagy Róbert-Miklós, Nechita Alexandra, Nemes Szilárd-Attila, Anna-Maria Stan, Szabó E. István, Toth Szilárd, Zán Antónia. A szerzők (Anna-Maria Stan, Lukács József és természetesen a szerkesztők kivételével) valamennyien a Kolozsvári Magyar Történeti Intézetének doktorandusz, illetve magiszteri hallgatói, azaz Nagy Róbert-Miklós és Toth Szilárd tanítványai. Anna-Maria Stan a Babeş–Bolyai Tudományegyetem Egyetemi Kulturális Örökség Tanszék-Egyetemtörténeti Múzeumának tudományos főmunkatársa és múzeumi kurátora, az életrajzírás mint a történettudományi műfaj szakavatott művelője.⁴ Lukács József pedig ugyanezen intézmény tudományos munkatársa, mindketten a Babeş–Bolyai Tudományegyetem és a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetem történetének kutatói.

A szerkesztők és az említett szerzők közös szellemi alkotása párhuzamba állítható más közép-európai egyetemek – Comenius Egyetem,⁵ Nagyszombati Egyetem,⁶ Semmelweis Egyetem⁷ – hason tárgyú kiadványaival, amelyek közül a két utóbbi életrajzi gyűjtemény ugyancsak kétnyelvű.⁸

Az a tény, hogy a mű könnyen olvasható, valószínűleg annak köszönhető, hogy a szerkesztők világosan fogalmazták meg szerkesztési elveiket, és hangsúlyt fektettek arra, hogy társszerzők ezeket betartsák. Ez még akkor is érdemük, ha ez minden, több szerzőt felvonultató tudományos mű alapkövetelménye. A szerkesztési elvek részletesebb elemzésre tényleges példákon bemutatva később visszatérek.

A keménytáblás és fényezett borítójú – így már látványszempontból is komolyságot sugalló – mű elején a kétnyelvű tartalomjegyzék áll. Ezt „A rektorok, az Egyetemi Tanács

⁴ Indulásától főszerkesztője a *Babeş-Bolyai Tudományegyetem személyiségei* című életrajzszorozatnak, amelynek első darabja 2015-ben látott napvilágot.

⁵ CSÁDER Viliam, *Rektori Univerzity Komenského 1919–2009* (Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislave, 2009).

⁶ HOLOŠOVÁ, Alžbeta, *Rektori Trnavskej univerzity. Rectors of Trnava University 1635–1777/1992–2008* (Trnava: Trnavská univerzita v Trnave, 2009).

⁷ *Rectores Medici – Nagyszombat – Budapest*, szerk. MONOS Emil (Budapest: Semmelweis Kiadó, 2005, 2019).

⁸ A Nagyszombati Egyetem kiadványa szlovák és angol, a Semmelweis Egyetemé pedig magyar és angol nyelvű.

és hatáskörük” címet viselő bevezető tanulmány követi.⁹ Szerzője, a szerkesztők egyike, Toth Szilárd.

Annak ismeretében, hogy „*A Szegedi Tudományegyetem és elődei története II. rész: A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdeményezésig, 1872–1921*” című egyetem-történeti monográfia egy önálló fejezetet szentel a témakör elemzésének,¹⁰ feltehető a kérdés, indokolt-e egy ugyanabban az esztendőben kiadott másik egyetem-történeti műben is egy tematikáját tekintve hasonló rész beillesztése? Válaszom a mű kétnyelvűségére tekintettel határozottan igen. A magyarul nem tudó célközönség miatt indokolt egy ilyen tárgykörű bevezetővel indítani a művet. Az a szakmai követelmény is megerősíti a bevezető indokoltságát, hogy az archontológia mint történeti segédtudomány és segédtudományi műfaj elsődleges kutatási feladata egy előtanulmány részeként a tudományos vizsgálat tárgyát képező szervezet működésének történeti jellegű leírása. A magyarul értő olvasótábor számára pedig adott a lehetőség annak összevetésére, hogy három kutató véleménye mennyiben azonos, illetve mennyiben tér el egymástól.

Toth Szilárd ugyanakkor jól ismeri „*A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdeményezésig, 1872–1921*” című könyv Mátyás Zoltán és Vajda Tamás által írt fejezetét, amit bizonyít, hogy saját írásban összesen hétszer hivatkozik erre a könyvfejezetre.

Az értekezés négy fejezetre tagolódik: 1. A rektorválasztás mechanizmusa, 2. A rektor és az Egyetemi Tanács hatásköre, 3. A rektor rendelkezésére álló költségvetés és 4. A rektori díszjelvények. Az első részben a kolozsvári rektorválasztás mechanizmusát vizsgálva a szerző az alább mondattal indít: „*A kolozsvári tudományegyetemen 1872–1919 között a pesti egyetemhez hasonlóan, évente választották a rektorokat.*”¹¹ A történeti hűség okán az idézett mondatba helyénvaló lett volna belefoglalni, hogy az akkori Magyarország harmadik egyetemén, a Királyi József Műegyetemen ugyancsak a pesti tudományegyetemhez és így a kolozsvárihoz is hasonlóan évente választottak rektort.¹² Egyetem-történeti tény Toth Szilárd azon megállapítása, hogy Kolozsvárott a karok¹³ azonos szintű

⁹ TOTTH Szilárd, „*A rektorok, az Egyetemi Tanács és hatáskörük*”, in *Rectorii Universităţii din Cluj (1872–1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektora (1872–1919)*. szerk. NAGY Róbert-Miklós és TOTTH Szilárd (Presa Universitară Clujeană, Kolozsvár, 2022), 10–23. Ebből látható, hogy a kétnyelvű bevezető tanulmány összterjedelme a könyvben 13 oldal rövid, ugyanakkor lényegre törő teljes igényű összegzése a vizsgált témának.

¹⁰ MÁTYÁS Zoltán és VAJDA Tamás, „*Rektorok, Rektori Hivatal*”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdeményezésig, 1872–1921*, szerk. MARJANUCZ László és ANTAL Tamás és VAJDA Tamás (Szeged, 2022), 109–145. A rektor szerepét az egyetem szervezetében és a rektorválasztás kérdéskörét, ugyanezen könyv egy korábbi fejezetében Mariska Zoltán is érinti. Vö. MARISKA Zoltán, „*Az alapítástól a névadásig*”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdeményezésig*, 17–50. Megjegyzendő, Toth Szilárd – két fejezetet írva – maga is egyike a monográfia szerzőinek. Vö. TOTTH Szilárd, „*Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar*”, in *A kolozsvári egyetem alapításától a szegedi újrakezdeményezésig*, 247–340. és TOTTH Szilárd, „*Az egyetem, a város és Erdély kapcsolata*”, in *Uo.* 611–663.

¹¹ TOTTH, „*A rektorok...*”, 11.

¹² MÁTYÁS és VAJDA, „*Rektorok...*”, 113. említi ezt.

¹³ A M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen alapítástól kezdve négy kar (Jog- és Államtudományi Kar, Orvostudományi Kar, Bölcsészeti-, Nyelv- és Történettudományi Kar, Matematika és Természettudományi Kar) működött.

érdekképviselőt szem előtt tartva, minden évben más-más fakultás adta az egyetem első emberét. Azt, hogy az egyes karok milyen rendben követték egymást a választási rendben, arra a tanulmány írója a „*meghatározott algoritmus*” fogalmat alkalmazza. Eszerint a sorrend: 1. Jog- és Államtudományi Kar, 2. Orvostudományi Kar, 3. Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar, 4. Matematika és Természettudományi Kar.¹⁴ A „*meghatározott algoritmus*” definíció helyett – egyetemtörténeti műben – helyénvalóbb lenne a *Diploma Inaugurale*-ra történő hivatkozás. Mária Terézia királynőnek ez az 1780-ban kiadott oklevele foglalja magában a királyi rangra emelt egyetem szervezeti és működési szabályzatát. Ebben szerepel a karok rangsorrendje is, ami némi eltéréssel egyezik a Toth Szilárd által is közölt fenti sorrenddel. A kivétel, hogy a *Diploma Inaugurale*-ban első helyen a hittudományi fakultás áll, azonban a kolozsvári *universitaton* nem létesült teológiai kar, így alakult ki a fentebb említett rangsorrend, vagy a szerző kifejezésével élve, a „*fontossági sorrend*”. Ebből a részfejezetből tudható meg, hogy pontosan mikor került sor az első kolozsvári egyetemi rektorválasztásra. Az időpont 1872. október 19. Az egyetem első rektora a nemzetgazdaságtan nyilvános rendes tanára Berde Áron lett. Toth Szilárd a legfőbb mozzanatokra összpontosítva írja le a választás menetét. Egyetemtörténeti értékű eleme „*A rektorválasztás mechanizmusa*” című fejezetnek a Berde Áron rektori tisztségre való alkalmasságáról írott gondolatsor.

A második, „*A rektor és az Egyetemi Tanács hatásköre*” címet viselő fejezet szabatos és korábbi egyetemtörténeti kutatási eredményekkel egybevágó összegzése, a rektor, az Egyetemi Tanács és a rektori tanácsi és dékáni iroda adminisztrációját is végző „*Egyetemi központi rektori iroda*” működésének. Kiemelendőnek tartom, hogy a szerző ebben a részben az Egyetemi Tanács működéséről vallott saját meglátását egy remekül megválasztott – a második kolozsvári rektortól, Schulek Vilmostól – vett idézettel világítja meg: „*Az Egyetemi Tanács a rektor elnöklete a külön álló karok érdekeinek és ügyeinek összefoglalója, közvetítő a karok és a minisztérium között és rendeltetése az egyetemi egységet tartani fenn.*”¹⁵

Tanulmánya harmadik, „*A rektor rendelkezésére álló költségvetés*” címet kapó egységében Toth Szilárd a Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József Tudományegyetemen 1903/04. tanévi rektorának, Apáthy Istvánnak 1904. szeptember 18-án elmondott rektori beszámoló beszédét idézve szemlélteti, hogy a rektor rendelkezésére álló költségkeret (az ún. házi javadalom) már az egyetem alapításakor is igen-igen csekély volt.¹⁶ Az első 1872/73. tanévben 1500 forintot tett ki. Ez alig valamivel több, mint a 41 734 forintra rugó tanévi keret 3,5%-a. Ez a pénz még a közüzemi kiadások és a takarítás költségeit is alig fedezte. Toth Szilárd felhívja a figyelmet, hogy „[...] *a rektor és az egyetem gazdasági autonómiájának a további korlátja [...]*”¹⁷ az a fenntartói (vallás- és

¹⁴ Az, hogy míg a román nyelvű változatban a karok előtt az 1–4. sorszám áll, míg magyar változatban az 5–8. apró nyomdahiba.

¹⁵ ТОГН, „*A rektorok...*”, 17.

¹⁶ Apáthy rektornak ezt a beszédét MÁTYÁS és VAJDA, „*Rektorok...*”, is idézi 121–122.

¹⁷ ТОГН, „*A rektorok...*”, 19.

közoktatásügyi miniszteri) előírás, miszerint a házi javadalomból a rektor saját hatáskörében csak 500 koronán¹⁸ aluli kifizetést engedélyezhetett. Az egység záró soraiban a rektor maradék hatásköreit sorolja fel a szerző.

A bevezető tanulmány záró része, „*A rektori díszjelvények*” az egyetemi insigniák, díszjelvények¹⁹ és adományozásuk történetének precíz ismertetése.²⁰ A kolozsvári egyetem története szempontjából igen lényeges és új megközelítési szempontot kínál Toth Szilárd alább idézendő megállapítása: „*Ha az egyetemi autonómiában korlátozta is az uralkodó és a kormány az egyetemet, a tekintélyét azzal próbálta növelni, hogy díszjelvényeket adományozott neki.*”²¹

A kolozsvári tudományegyetem története kutatásában szintén új megközelítési szempontot nyújtanak Toth Szilárdnak a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetem 48 rektorának tevékenységét az egyetem-történész és mai egyetemi vezető oktató nézőpontját tükröző zárószöve: „*Mint látható a Kolozsvári Tudományegyetem rektorainak a korabeli közoktatási törvények nemigen hagytak sok mozgásteret, az egyetemi autonómia nem volt olyan széleskörű, mint napjainkban. A gazdasági jellegű korlátozások voltak azonban a legsúlyosabbak, beleértve a szerény költségvetést. Ennek ellenére a legtöbb rektornak sikerült áthidalni ezeket a megszorításokat és egy fél évszázad alatt egy valóban modern és európai szinten versenyképes egyetemet sikerült felépíteniük.*”²²

A bevezető tanulmányt a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetemen 1872–1919 közötti 48 rektorának életrajza a fentebb felsorolt 15 szerző tollából.

Itt térnék vissza a már említett, világos, a két gyakorlott szerkesztőt dicséretes szerkesztési elvek bemutatására. Az életrajzok a rektorok hivatalviselésének sorrendjében követik egymást az első tanév (1872/73. tanév) rektorától a már felemlített Berde Árontól, az utolsó tanév (1918/19. tanév) rektoráig, Schneller Istvánig. Ez a rend, lévén a mű nem életrajzi lexikon, hanem archontológia, közlési kritérium. Bár az életrajzok terjedelme 7 és 14 oldal között változik (a legtöbb 10 oldal terjedelmű), felépítésük mégis azonos. Az első lapon az adott rektor fényképe (arcképe) és születési, illetve halálozási adatai (év, hó, nap) állnak román és magyar nyelven. Esztétikai értékkel bír, hogy az

¹⁸ A tisztánlátást segíti, hogy Toth Szilárd lábjegyzetben megadja, hogy mikor váltja fel hivatalos pénznemként a forintot a korona, továbbá közli a korona-forint átváltás összegét is.

¹⁹ Ezek a rektori, a négy dékáni lánc, a rektori bot, valamint a dékáni botok. Toth Szilárd a rektori és dékáni botokról írva zárójelben a teljesen helyes *sceptrum* (magyarul: díszbot) insigniológiai szakkifejezést alkalmazza. Ez jelentéstartalmában megegyező, a magyarországi egyetemi insigniológiában használt *pedum* (magyarul: jogar) szakkifejezéssel. Ld. TOTH i. m. 21. A *pedum* és a *sceptrum* rokonértelműségére vonatkozóan ld. PAPP József, *Hagyományok és tárgyi emlékek az Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (Budapest, 1982), 62.

²⁰ MÁTYÁS és VAJDA többször hivatkozott munkájukban „*A rektori hatalom reprezentációja*” címmel tárgyalják ezt a témakört (i. m. 130–133.).

²¹ TOTH, „*A rektorok...*” 21.

²² Uo.

arcképek mérete és megjelenési formája (ellipszis alakú keret) megegyező. Ezt követi a bemutatandó rektor életrajza, gazdag lábjegyzet-apparátussal. A biográfiát a rektor tudományos munkásságát reprezentáló válogatás követi. Az utolsó egység az irodalomjegyzék, azaz az életrajz megírásához a szerző(k) által felhasznált művek (magyar és román nyelven kiadott egyetemtörténeti monográfiák, lexikonok, folyóiratcikkek, webhelyek) felsorolása.

„*Megjegyzendő, hogy eddig nem jelent meg ilyen jellegű alkotás, amely igyekezett egy kötetbe gyűjteni e 48 kiemelkedő egyetemi tanár rövid életrajzát, egyetemi tanári pályafutását, tudományos munkásságát és rektori tevékenységét.*” – olvasható a Kolozsvári Magyar Történeti Intézet honlapján megjelent rövid ismertetőben. A recenzens ehhez csupán annyit fűz hozzá, hogy a „*Rectorii Universităţii din Cluj (1872–1919) – A Kolozsvári Tudományegyetem Rektori (1872–1919)*” megjelenésében és tartalmában is méltó tisztelés a kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás 150. évfordulója előtt.²³

Így nemcsak – mint azt már említettem – egyetemtörténeti és kultúrdiplomáciai szempontból, hanem emlékezetpolitikai szempontból is örömteli, hogy megírásra és kiadásra került. Egyúttal a jövőbeli a M. Kir. Kolozsvári (1881-től Kolozsvári Magyar Királyi Ferenc József) Tudományegyetem történetébe tartozó jövőbeni prozopográfiai kutatásokhoz is alapműként szolgálhat.

²³ A mű címlapjának versóján is ott látható az erre utaló megjegyzés („*A kolozsvári magyar nyelvű felsőoktatás 150. évfordulója alkalmából*”).